

A TÖRÖK VÉDELMI IPAR FEJLŐDÉSE ÉS A STRATÉGIAI-VÉDELMI KAPCSOLATOK ERŐSÖDÉSE TÖRÖKORSZÁG ÉS A FÜGGETLEN TÜRK KÖZTÁRSASÁGOK KÖZÖTT¹

The development of the Turkish defense industry and the strengthening of strategic-defense relations between Türkiye and the independent Turkic States

Biró Dávid²

Absztrakt: A török védelmi ipar mindig szoros kapcsolatot ápolt az állami szereplőkkel és a török fegyveres erők vezetőségével. A védelmi iparág fejlődése több fontos korszakot is megélt a köztársaság 1923-as alapítása óta. Ebben a száz évben számos bel- és külpolitikai tényező hatással volt a török védelmi ipar fejlődésére és szoros összefonódására az állami szférával. Az elmúlt néhány évtized strukturális átalakításai és a 20 éve hatalmon lévő AKP (törökül: Adalet ve Kalkınma Partisi) kormányzat célkitűzése nyomán a védelmi iparág egy több milliárd dolláros vállalkozássá nőtte ki magát, amelynek eredményeként már nem csak a hazai iparra, hanem exportra is termelnek.

A Szovjetunió felbomlásával egy új geopolitikai küzdőtér bontakozott ki a Dél-Kaukázusban és Közép-Ázsiában. Törökország már az 1990-es években megpróbált hegemon szerepre törni a független türk köztársaságok (Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán, Türkmenisztán)

---

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-22-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² Biró Dávid, Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem Doktori Programjának doktorandusza. Kutatási területe: Törökország külpolitikája.

ORCID azonosító: <https://orcid.org/0000-0002-3583-1985>

MTMT profil: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10073689>

körében. Bár az elmúlt 30 év változó és különböző mélységű kapcsolatokat eredményezett a felek között, a stratégiai-védelmi együttműködések a '90-es évektől kezdődően fokozatosan erősödtek és ezen új független köztársaságok jelentős stratégiai megállapodásokat kötöttek Ankarával, amelyek érintették az állomány kiképzését és modernizációját is. A fokozatosan fejlődő török védelmi ipar egy új és egyre meghatározóbb régióban törekedett a vezető szerep megszerzésére. Ebben nagy segítségére volt a közös nyelv, történelem, amelyek miatt a helyi országok többször is előnyben részesítették Törökországot Oroszországgal vagy éppen Kínával szemben.

Jelen tanulmány célja, hogy röviden áttekintse a török védelmi ipar fejlődését, átalakulását, bemutasson néhány meghatározó vállalatot és technikai újítást. Emellett kiemelem Törökország és a független türk köztársaságok közötti stratégiai-védelmi kapcsolatok legfontosabb pontjait.

Kulcsszavak: Törökország, védelmi ipar, hard power, Közép-Ázsia, türk köztársaságok

Abstract: The Turkish defense industry has always maintained close relations with state actors and the leadership of the Turkish armed forces. The development of the defense industry has experienced several important periods since the founding of the republic in 1923. In the last hundred years, many domestic and foreign political factors have influenced the development of the Turkish defense industry and its close intertwining with the state sphere. Following the structural transformations of the last few decades and the objectives of the AKP (*Adalet ve Kalkınma Partisi*) government, which has been in power for 20 years, the defense industry has grown into a multi-billion-dollar enterprise, as a result of which they no longer produce only for the domestic industry, but also for export.

With the dissolution of the Soviet Union, a new geopolitical battleground unfolded in the South Caucasus and Central Asia. Already in the 1990s, Türkiye tried to gain a hegemonic role among the independent Turkic Republics (Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan). Although the past 30 years have resulted in a varying depth of relations between the parties, strategic-defense cooperation has gradually strengthened since the 1990s, and these newly independent republics have concluded significant strategic agreements with Ankara, which also affected the training and modernization. The gradually developing Turkish defense industry strove to gain a leading role in a new and increasingly relevant region, in which the

common language and history, which often favored Turkey over Russia or even China, were of great help.

The purpose of this study is to briefly review the development and transformation of the Turkish defense industry, to present some key companies and technical innovations. In addition, the most important features of the strategic-defense relations between Türkiye and the independent Turkic Republics are highlighted.

Keywords: Türkiye, defense industry, hard power, Central Asia, Turkic countries

BEVEZETÉS

A török hadsereg kitüntetett szerepet töltött be a Török Köztársaság immár száz éves történetében és nincs ez másként ma sem. A török haderő és védelmi ipar számos átalakuláson ment keresztül ebben a száz esztendőben. A változásokat és a török haderő presztízsének megítélését számos bel- és külpolitikai tényező befolyásolta.

A török haderő nem volt alárendelve jelentős civil kontrollnak, sajátos helyzetéből fakadóan nagyban képes befolyásolni az országban zajló politikai és gazdasági folyamatokat egyaránt.

Az ország történelmét áttekintve fontos mérföldkőnek tekinthetjük a katonai puccsok időszakát (1960, 1971, 1980, 1997, 2016),³ a ciprusi válság következményeit, amelynek során 1975 és 1978 között az Amerikai Egyesült Államok minden katonai eszközre kiterjedő fegyverszállítási és eladási embargót tartott fenn Törökországgal szemben. Meghatározó időszaknak számít a Szovjetunió felbomlása utáni időszak, amelynek során megélnék a kapcsolatok (beleértve a stratégiai, katonai együttműködéseket) a független türk köztársaságokkal.⁴ A 2002 óta hatalmon lévő AKP vezetés során az arab tavasz, a 2016-os sikertelen katonai puccskíséret, a Türk Tanács (majd 2021-től Török Államok Szervezete néven) 2009-es létrejöttét és a 2022-ben kibontakozó orosz-ukrán háborút kell kiemelnünk, mint olyan eseményeket, amelyek hatottak a török haderő fejlődésére és sokszor átalakulásra készítették azt.

---

³ AL JAZEERA, 2016.

⁴ Részletesebben lásd BIRÓ, 2021. 39-62. o.

A török védelmi ipar fejlődése és a stratégiai-védelmi kapcsolatok erősödése Törökország és a független türk köztársaságok között

A Török Védelmi Ipar (rövidítve: TVI) belső fejlesztése szempontjából is több korszakhatárt kell megemlítenünk. Az első korszak, a köztársaság létrejöttétől egészen Atatürk haláláig terjed (1923-1938). A második korszak az 1938-1974-es időszakot öleli át, amely a ciprusi válsággal ér véget.⁵ A következő időszak 1974-1985 közé esik, tehát az 1980-as katonai puccs utáni rendezésekkel zárul.⁶ Ezt követi az 1985 és a 2016-os sikertelen puccskísérlet között tartó korszak, illetve egészen pontosan a török állami berendezkedés 2018-os átalakulásával kezdődik a jelenleg is tartó periódus.⁷ Jelen tanulmány során elsősorban az 1985-ös átalakulás utáni időszak kerül a fókuszba, amely korszakhatár talán a legnagyobb strukturális átszervezéseket hozta a török haderő és a védelmi ipar életében. Majd a tanulmány másik fókuszpontja a 2002 óta bekövetkezett jelentős változások sora, amelynek során Recep Tayyip Erdoğan miniszter és köztársasági elnök (majd 2018-tól elnök) vezetésével a hadsereg valamennyi dimenziójában jelentős átalakulások mentek végbe, amelynek keretében jelentős ipari és infrastrukturális változásokat hajtott végre. Ennek során bővültek a kapacitások és a TVI jelentős állami támogatása lehetővé tette, hogy Törökország *hard power* képességét számos regionális és globális területen alkalmazni tudja, többek között a független türk köztársaságok tekintetében. Így jelen tanulmány második felében Törökország és a független türk köztársasági stratégiai-védelmi együttműködéseinek jelentősebb fejezetei kerülnek kiemelésre.

I. A TÖRÖK VÉDELMI IPAR (TVI) FŐBB KORSZAKAINAK ÁTTEKINTÉSE

Az Oszmán Birodalom hanyatlása során, majd bukását követően a török védelmi ipar a 18. századtól kezdve küzdött, hogy lépést tartson az európai technológiai fejlődéssel, és az első világháború alatt nagymértékben veszített hatékonyságából és termelékenységéből.⁸ Jelentős infrastruktúra ezen a területen a köztársasági időszak kezdetére átöröklődött, és a tevékenységek a szabadságharc alatt és után néhány gyártóüzemre

---

⁵ A konfliktus múltbéli és jelenlegi problémái kapcsán részletesebben lásd EGERESI, 2019. 50-63. o.

⁶ Többféle felosztással lehet találkozni e témában. Én İsmail Demir, a török védelmi ipar vezetőjének korszakolására támaszkodtam. <https://tju.edu.tr/en/prof-dr-ismail-demir>

⁷ IISS, 2018.

⁸ Lásd pl. BEŞİRLİ, 2004. 169-203. o.

korlátozódtak. Az 1920-as évek második felében számos fegyvergyár és hadianyaggyár létesült az országban. Teljesen hazai tőke bevonásával, Törökország első és legnagyobb magánszektorbeli védelmi ipari gyáranak alapjait 1925-ben fektette le Şakir Zümre az isztambuli Aranyszarv-öbölben.⁹ Az 1930-as években a Nuri Killigil lőfegyver- és lőszergyártó létesítményei Isztambulban voltak az első magáncégek, amelyek fegyvereket gyártottak a TVI számára.¹⁰ A nemzeti védelmi ipar létrehozására irányuló kezdeményezések ellenére a második világháború kitörésével egyidejűleg megnövekedett külföldi katonai segélyek, köztük az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok, valamint Törökország NATO-csatlakozása által nyújtott adományok és segélyek megakasztották az újonnan feltörekvő TVI fejlődését.¹¹ A Törökországnak nyújtott támogatás nagyban hozzájárult a Török Fegyveres Erők (rövidítve: TFE) fejlődéséhez.

A második világháború után Törökország úgy döntött, hogy csatlakozik a nyugati szövetségi rendszerhez, többek között azért is, mert a Szovjetunió közelsége fenyegetően hatott az országra. Törökország 1950-ben csapatokat küldött a koreai háborúba (1950-1953), majd 1952-ben felvételt nyert a NATO-ba. Törökország számára az 1952-es NATO csatlakozás ismét fontos lépcsőfoknak számított a katonai potenciál fejlődése kapcsán.¹² Ez természetesen számos kötelezettséggel is járt. A NATO felkérte a tagállamokat, hogy hozzanak létre olyan különleges műveleti egységeket, amelyek szovjet invázió esetén fegyveres ellenállást szervezhetnek.¹³ Minden NATO tag, beleértve Törökországot is, különleges egységeket alakított ki.¹⁴ A török fegyveres erők számára szükséges fegyverek, eszközök és azok fejlesztésére irányuló erőfeszítések a Honvédelmi Minisztérium 1954. évi kutatás-fejlesztési osztályának létrehozásával újabb szintre léptek és idővel szisztematikus kapcsolat jön létre a honvédelmi szolgálatok által igényelt eszközök és felszerelések megfelelő mértékű biztosítása és a nemzeti iparosítási törekvések között.¹⁵

---

⁹ RAKIPOĞLU, 2022.

¹⁰ SAVUNMA SANAYII DERGİLİK, 2019.

¹¹ ÜSTÜN, 1997. 31-52. o.

¹² Törökország és a NATO viszonyáról részletesebben lásd PÉNZVÁLTÓ, 2018. 106-126. o.

¹³ Az egyik hírhedtté vált különleges alakulatot az 1971-es államcsíny után hozták létre „Speciális Hadviselési Osztály” (törökül: *Özel Harp Dairesi*, ÖHD) néven. Vö: USLU, 2008.

¹⁴ YANAROCAK, SPYER, 2021. 3. o.

¹⁵ ÖZLÜ, 2021. 231. o.

A török védelmi ipar fejlődése és a stratégiai-védelmi kapcsolatok erősödése Törökország és a független türk köztársaságok között

Az 1974-es ciprusi válság idején felmerült az igény a Törökország szövetségeseitől beszerzett védelmi felszerelések használatára. Az Egyesült Államok és néhány más szövetséges által állított akadályok azonban egyértelműen rávilágítottak a más országoktól való abszolút függőség hátrányaira a védelmi szükségletek kielégítésében.¹⁶ A hadműveletek során nőtt az igény a hazai nemzetvédelmi rendszerek és eszközök előállítására és azok fejlesztésére.¹⁷ A Törökországgal szemben elrendelt fegyverembargóra adott török reakció miatt erősödött a légi, haditengerészeti és szárazföldi erők fejlesztésére irányuló kísérlet. A kiemelt területek közül állami forrásból olyan védelmi vállalatok jöttek létre, mint a TUSAŞ (törökül: *Turkish Aerospace*, 1973), az ASELSAN (1975), később az ASPİLSAN (1981) és a HAVELSAN (1982).¹⁸ A haderő modernizációja azt is jelentette, hogy a török fegyveres erőket minden harcneemben fejleszteni kellett, nem beszélve a háttértámogató rendszerek kiépítéséről (eszközök, alkatrészek, gyógyszeresek).

II. VÉDELMI IPARFEJLESZTÉSI ÉS TÁMOGATÁSI IGAZGATÓSÁG (SAGEB) LÉTREJÖTTE – AZ 1985-2002 KÖZÖTTI IDŐSZAK MÉRLEGE

Az 1985-ös év meghatározó korszakhatárnak tekinthető a török fegyveres erők életében. A belpolitikai nehézségek és a számos külpolitikai kihívás után fejlett, ütőképes hazai védelmi ipart kiszolgáló infrastrukturális fejlesztések korszaka kezdett kibontakozni.

A SAGEB (törökül: *Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı*) a 3238. számú törvény értelmében 1985-ben jött létre és megalakulásával jelentős változást hozott a honvédelmi iparágban. Rögzítették a SAGEB legfontosabb feladatait, irányait és a vonatkozó strukturális változásokat. Ennek értelmében megalakult a Védelmi Ipari Végrehajtó Bizottság, a Véderőipari Főkoordinációs Tanács és létrejött a Védelmi Ipari Támogatási Alap. A struktúra kialakításának célja, hogy elősegítse a török fegyveres erők modernizációját és javítsa a kommunikációt a fejlesztési iparágak között.¹⁹

---

¹⁶ KARAGÖZ, 2004. 107-130. o.

¹⁷ YORULMAZ, 2023. 6. o.

¹⁸ DEMİR, 2020. 24. o.

¹⁹ 3238, SAVUNMA SANAYII İLE İLGİLİ BAZI DÜZENLEMELER HAKKINDA KANUN. 7/11/1985.

Nem sokkal a SAGEB megalakulása után jelentős átalakulás következett be a struktúra élén 1989-ben, amikor a korábbi SAGEB helyett létrejött az SSM (Védelmi Ipari Altitkárság, törökül: *Savunma Sanayii Müsteşarlığı*).²⁰

A SAGEB, majd az azt felváltó SSM egy új történelmi korszak kezdetét jelentette, amelynek során elindult a szükséges fegyverek, eszközök és felszerelések lehető legnagyobb arányú és gazdaságos előállítása a TFE részére. Egyértelmű célként mutatkozott meg a hazai ipar infrastruktúrájának elsődleges kihasználása, fejlett technológiai kutatások és fejlesztések irányába történő elmozdulás, így ezen irányok lefektetésével a török fegyveres erők kiszolgálását érintő lehető legtöbb eszközt és felszerelést a hazai piacon akartak előállítani.²¹

Ezen intézkedések, átszervezések idővel utat nyitottak a magánszektor és az állam szoros kapcsolata felé, amelynek célja a kutatás és fejlesztés révén a honvédelmi iparág kiszolgálása lett. A saját fejlesztések eredményeként Törökország eljutott arra a szintre a NATO-n belül, hogy egy folyamatosan importra szoruló ország helyett idővel exportra is képessé vált.

A folyamatos fejlesztéseknek és a szoros együttműködéseknek köszönhetően a 2000-es évekre fejlődött a török páncélosállomány, a repülőgép- és a helikoptergyártás. Mégis azt látjuk, hogy a kitűzött eredményeket nem érték el az ezredfordulóra. Mindezek többek között Törökország akkori pénzügyi helyzetében és politikai preferenciáiban keresendők, különösen a védelmi ipari politika tekintetében.²² Az SSM-et is érintette a 2018-as elnöki rendszerre való átállás. Ennek értelmében innentől kezdve az SSB (A Védelmi Iparágak Elnöksége – törökül: *Savunma Sanayii Başkanlığı*) elnevezés vált hivatalossá.²³

III. AZ AKP KORSZAK

A 2001-es gazdasági válság²⁴ nagy mértékben érintette a védelmi ipart is, amely ennek következtében nagyfokú visszaesést mutatott. Ebben az évben lépett hatályba a „Technológiai Fejlesztési Zónákról (rövidítve: TFZ)” szóló törvény, amely egy tudományos, társadalmi és kulturális platform

---

²⁰ DEFENSE INDUSTRY AGENCY, 2023.

²¹ DEMİR, 2020. 25. o.

²² ECONOMIC REPORT, 2013.

²³ DEFENSE INDUSTRY AGENCY, 2023.

²⁴ JAROSIEWICZ. 2013. 1-2. o.

elképzelése volt, amelyet azzal a céllal hoztak létre, hogy lehetőséget biztosítson a vállalkozóknak, kutatóknak és akadémikusoknak, hogy bekapcsolódjanak a kutatás-fejlesztési programokba (kimondottan a haderő számára). A török haderő és védelmi kapacitások jelenlegi helyzetének tükrében külön érdemes kiemelni, hogy 2004-ben a Védelmi Ipari Végrehajtó Bizottság (törökül: *Savunma Sanayii İcra Komitesi*, rövidítve: SSİK)²⁵ Recep Tayyip Erdoğan miniszterelnök és Vecdi Gönül (2002-2011) akkori honvédelmi miniszter jelenlétében²⁶ határozott döntést hozott arról, hogy törölni kell az addigi pilóta nélküli harci járműveket és taktikai, harci helikoptereket, valamint a modern harckocsikat érintő beszerzési projekteket és új, saját fejlesztésekre kell átállni.²⁷ Ennek eredményeképpen több saját fejlesztést is bevezettek (például az Altay nemzeti harckocsi-projekt).²⁸

Korábban a török védelmi ipar nagy mértékben függött a külföldi importtól (különösen az USA-tól). A 2000-es évek közepétől az ország fokozatosan egy sokkal önállóbb modellre állt át, amelynek bázisát az erős kutatási és fejlesztési alap jelentette. A török védelmi iparág így egy több milliárd dolláros iparágga alakult át.²⁹

A 2000-es évek második felének fő célkitűzései a következők voltak: a termelés versenyképes struktúráján belüli fejlesztése, aktív részvétel nemzetközi együttműködési tevékenységekben a közös gyártás, tervezés és kutatás-fejlesztés (K+F) területén, valamint ennek érdekében a szükséges infrastruktúra kialakítása és technológiai és vezetési know-how megszerzése.³⁰ Az állam azt az irányt tűzte ki maga elé, hogy olyan szakértői ellátó intézményeket biztosítson a török fegyveres erők számára, amelyek egyedülálló hazai technológiai megoldásokat kínálnak a honvédelmi ipar fejlesztési céljának, valamint az ország stratégiai védelmi és biztonsági igényeinek kielégítése érdekében versenyképes, a nemzetközi piaccal integrált védelmi ipart teremtsen meg.

Törökország 2002-2012 közötti gazdasági átalakulása közvetlenül tükröződött a védelmi ipar fő trendjeiben. A kritikus technológiák előállítására

---

²⁵ SAVUNMA SANAYII İCRA KOMİTESİ, 2023.

²⁶ HÜRRIYET, 2004.

²⁷ SSTEK, 2023.

²⁸ BMC, 2023.

²⁹ WORLD BANK, 2023.

³⁰ YORULMAZ, 2023. 9. o.

és a tervezési képességek minél teljesebb körű optimalizálása érdekében egyedi tervezési programok indultak.³¹

A 9/11-et követő időszakban egyre világosabbá vált a biztonságpolitika kérdése, a terrorizmus fenyegetése Törökország számára is, amely tovább ösztönözte az iparágot a fejlődésre. Fokozatosan kezdtek beérni a „technológiai fejlesztési zónákról (TFZ)” szóló törvény eredményei is.³² A kormány a TFE modernizációs igényeivel összhangban a K+F (projektekre összpontosított, a kutatás-fejlesztési költségvetés korábban elhanyagolható mértéke 2010-re 1,2 milliárd USD-ra nőtt).³³

Ágazat	%
szoftver és információ fejlesztés	61
elektronikai ipar	9
védelmi ipar	9
tervezés	6
távközlés	3
gyógyszeripar	3
speciális anyagok	2
orvosi és biológiai szektor	2
autóipar	1
egyéb	4

1. számú táblázat. A TFZ-kben a K+F-t végző vállalatok ágazati megoszlása (2010)
(A táblázat a szerző saját szerkesztése) Forrás: Defence Turkey, 2010.

Nem kétséges, hogy a 2002-óta hatalmon lévő AKP nagy hangsúlyt fektetett a védelmi ipar és a TFE fejlesztésére. A fejlődés mértéke látszik a különböző beruházások mennyiségén is. A 2002-es 9 milliárd USD védelmi költség 2019-ra meghaladta a 20 milliárd USD-t, majd a COVID utáni éveket tekintve 2021-ben 15 milliárd USD felett zárt.³⁴ Valamint 2002-ben mindössze 66 olyan projektet valósítottak meg 5,5 milliárd dolláros költségvetéssel, amelyek a védelmi ipar köré csoportosultak.³⁵ Ezzel szemben

³¹ DEMIR, 2020, 29. o.

³² 4691 Technology Development Area Law, 6, July, 2001.

³³ DEMIR, 2020, 37. o.

³⁴ MACROTRENDS, 2023.

³⁵ DEMIR, 2020, 37. o.

A török védelmi ipar fejlődése és a stratégiai-védelmi kapcsolatok erősödése Törökország és a független türk köztársaságok között

2020-ra a kapcsolódó projektek száma megtízszereződött (kb. 700) és Törökország már 1000 kis- és középvállalattal, kutatóintézetrel és egyetemmel büszkélkedhet a védelmi iparban, amelyek összesített költségvetése eléri a 60 milliárd dollárt.³⁶ A 2018-as elnöki rendszerre való áttérés a védelmi ipart is érintette, hiszen az SSM a 703. számú elnöki rendelettel új megnevezést kapott, innentől Védelmi Iparágak Elnökségének (törökül: *Savunma Sanayii Başkanlığı*, SSB) nevezik.³⁷

Törökország védelmi kapacitása regionális szinten is kiemelkedik a többi ország közül. A 2000-es évek végén egyértelmű dominancia mutatkozik a régió államai között, 2021-re egyedül Irán költött többet védelmi kiadásokra Törökországnál,³⁸ ám a két haderő fejlettsége eltérő szinten van. Török védelmi költségvetés visszaesése részben a COVID-19 és az országban hosszú évek óta húzódó gazdasági válsággal magyarázható.³⁹

	2008 milliárd dollár	2021 milliárd dollár
Törökország	16,81	15,479
Görögország	10,57	8,079
Bulgária	1,16	1,216
Örményország	0,40	0,619
Grúzia	1,09	0,302
Irak	3,12	4,728
Szíria	1,73	N/A
Irán	11,08	24,589

2. számú táblázat: Védelmi költségvetések Törökország és a környező államok viszonylatában

(A táblázat a szerző saját szerkesztése. Forrás:

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS>)

³⁶ DEMİR, 2020, 37. o.

³⁷ 2/7/2018 TARIHLI VE 703 SAYILI KHK'NIN 121 INCI MADDESI
<https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanun-hukmunde-kararnameler/anayasada-yapilan-degisikliklere-uyum-saglanmasi-amaciyla-bazi-kanun-ve-kanun-hukmunde-6>

³⁸ Lásd az 1. számú táblázatot.

³⁹ EGERESI, 2020. 4-7. o.

IV. AZ ASELSAN (*ASKERI ELEKTRONIK SANAYI*)

Az ASELSAN a TFE egyik legjelentősebb vállalata, amelyet 1975-ben hoztak létre. A vállalat hivatalos közlése szerint a jelenlegi részvények 74,20%-a az alapítvány tulajdonában van, a fennmaradó 25,8%-a pedig a Borsa İstanbul részvénye.⁴⁰ Az évek során a cég Törökország legnagyobb védelmi és elektrotechnikai vállalatává nőtte ki magát. A Defense News 2022-es TOP100-as listájának 49. helyét foglalta el.⁴¹

A vállalat termékprofilja között megtaláljuk a kommunikációs és információs technológiák fejlesztését, radartechnológiát, optikai eszközöket, repüléstechnikai fejlesztéseket és a pilóta nélküli drón technológiát, valamint szárazföldi, haditengerészeti fegyverrendszereket és légvédelmi rakétarendszerek fejlesztését és gyártását.

Az ASELSAN nem csak a török piacot látja el az általa fejlesztett rendszerekkel és technológiákkal, hanem jelen van a nemzetközi piacon is. A cég több mint 10 000 alkalmazottat foglalkoztat és a vállalat az éves bevételének 7%-át saját finanszírozású kutatási és fejlesztési tevékenységekre fordítja.⁴²

A 2022-es adatok szerint 35,3 milliárd török líra bevételt ért el (amely meghaladja az 1,8 milliárd dollárt), 82 országba exportálnak, termékeinek száma meghaladja a 700-at, 100 stratégiai partnerrel rendelkeznek és 29 leányvállalatot tartanak fenn.⁴³

4. 1. ASELSAN Bakü

Az ASELSAN szoros együttműködést épített ki az azerbajdzsáni fegyveres erőkkel, és minden évben új projektekkel fejleszti tovább ezeket a kapcsolatokat. Az 1990-es évek elejétől Azerbajdzsán függetlenségének visszanyerésével Törökországnak lehetősége nyílt arra, hogy szoros kapcsolatot ápoljon Azerbajdzsánnal. Ennek része volt az azerbajdzsáni hadseregnek az első karabahi háború (1988-1994) alatt nyújtott katonai támogatás. A háború során az azeri hadsereg az ASELSAN által biztosított kommunikációs eszközöket használta.⁴⁴

---

⁴⁰ ASELSAN A.Ş., 2022.

⁴¹ DEFENSE NEWS, 2022. <https://people.defensenews.com/top-100/>

⁴² ASELSAN A.Ş., 2022.

⁴³ ASELSAN A.Ş., 2022.

⁴⁴ DEFENSE HERE, 2023.

A török védelmi ipar fejlődése és a stratégiai-védelmi kapcsolatok erősödése Törökország és a független türk köztársaságok között

A szorosabb együttműködés jegyében 1995-ben megkezdtek egy képviseleti iroda felállítását Bakuban. A növekvő kommunikációs és elektronikai igények miatt a felek úgy döntöttek, hogy 1998-ban 100%-os ASELSAN tőkével megalapítják az ASELSAN Baküt, az ASELSAN első külföldi leányvállalatát. Ugyanebben az időszakban új szerződéseket írtak alá katonai területen, különösen a katonai rádiók kapcsán.⁴⁵

A több mint 25 éve Bakuban működő cég célja, hogy állandó és hosszú távú azerbajdzsáni projektek aláírásával csökkentse Azerbajdzsán külföldi forrásoktól való függőségét. Az azeri és a török fegyveres erők rendszeresen hajtanak végre közös műveleteket. Az ASELSAN az azeri hadseregnek 2010-ben például éjjellátó készülékeket biztosított, majd 2011 végére az azeri csendőrséget is felszerelte új telekommunikációs eszközökkel.⁴⁶ 2016 óta jelentős projekteket valósítottak meg az azeri légierővel. Aláírták a szerződést a légi platformok és a földi irányítóközpontok ASELSAN rádiókkal való harci felszerelésére. 2020 szeptemberében az ASELSAN által az azerbajdzsáni fegyveres erőknek szállított modern kommunikációs eszközöket, radarokat, elektrooptikát, elektronikus hadviselési rendszereket és sok más terméket széles körben és hatékonyan használták a 44 napos 2. karabahi háborúban.⁴⁷

A regionális biztonsági és katonai együttműködés mellett az ASELSAN Bakü professzionális kommunikációs eszközök értékesítését és fővonalis kommunikációs eszközök kölcsönzését is nyújtja azerbajdzsáni civil intézményeknek, szervezeteknek, cégeknek és magánszemélyeknek és a cég életében egyre nagyobb szerepet kap a fenntarthatóság is.⁴⁸

4. 2. Kazakhstan Aselsan Engineering (KAE)

A Kazah Köztársaság elnöke és a Török Köztársaság elnöke 2010-ben megállapodást kötött arról, hogy a két ország védelmi iparának fejlesztése érdekében egy vegyesvállalatot fognak létrehozni. E megállapodás 2011-ben nyerte el végső formáját, amikor a Kazakhstan Engineering és az ASELSAN Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. megállapodást kötött egymással és ezzel megalakult a Kazakhstan Aselsan Engineering. Egy évvel ezután 2012-ben megkezdődtek az építési munkák a Nur-Sultan Speciális Gazdasági Övezet

---

⁴⁵ ÇALKAYA, 2022.

⁴⁶ DEFENSE HERE, 2023.

⁴⁷ DEFENSE HERE, 2023.

⁴⁸ ASELSAN Sustainability Principles Compliance Framework Report, 2022.

területén található létesítményben és 2013 folyamán a gyártás is elindult.⁴⁹ A KAE a kommunikációs és információs technológiák, radar- és elektronikus hadviselés, elektrooptika, repüléstechnika, fegyverrendszerek, modernizáció, parancsnoki irányítási rendszerek, közlekedés, biztonság, valamint a kommunikáció és az információs technológia területén működő termékek és rendszerek fejlesztésére és gyártására jött létre. A cég közlése szerint (akárcsak az anyavállalat) a KAE küldetésének és jövőképének megfelelően innovatív, preferált, megbízható, környezetbarát és technológiai vállalként folytatja tevékenységét a fenntartható növekedési célok keretein belül.

A cég legfrissebb profilja szerint⁵⁰ éjjellátó készülékeket, lézeres és hőérzékelő irányzékot, mesterlövész puska optikát, hadászati felhasználású telekommunikációs eszközöket és számos kapcsolódó kiegészítőt gyárt. Ezen túlmenően harckocsik és harci helikopterek modernizációját is végzik, kompakt tűzvezérlő rendszerek, távirányítású stabilizált fegyverrendszerek, szoftveresen definiált taktikai rádiórendszerek, illetve interkommunikációs rendszerek fejlesztését is beleértve.

Az ASELSAN Bakü és a Kazakhstan Aselsan Engineering jó példája Törökország és a független türk köztársaságok egyre szorosabb stratégiai-védelmi összefonódásának. Az érintett országok kapcsolata azonban már jóval korábban, a Szovjetunió felbomlásának idején megkezdődött, és számos hadászati együttműködést eredményezett, amelyből valamennyi fél megpróbált kellően profitálni.

V. TÖRÖKORSZÁG ÉS A FÜGGETLEN TÜRK KÖZTÁRSASÁGOK JELENTŐSEBB VÉDELMI EGYÜTTMŰKÖDÉSEI

A Szovjetunió összeomlása új stratégiai kapcsolatokat eredményezett Törökország és a független türk köztársaságok között. Törökország fokozatosan arra törekedett a régióban, hogy politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatokat egyaránt kiépítsen ezen országokkal, valamint új lehetőségként mutatkozott a katonai együttműködések fejlesztése is. Ankara többek között a NATO szövetségeseként a Nyugatot is szimbolizálta ezen országok körében, és kaput nyithatott számukra Európa felé. A közös nyelvnek, közös kulturális gyökereknek köszönhetően dinamikus fejlődtek a két- és

---

⁴⁹ KAE (Kazakhstan Aselsan Engineering), 2023.

⁵⁰ KAE Catalogue, 2022.

többoldalú kapcsolatok ezen országok között. Az 1990-es évek elején Turgut Özal miniszterelnök, majd köztársasági elnök (1989-1993) hírhedt szlogenje az „Adriától a kínai nagy falig”⁵¹ tartó török/türk befolyási övezet elgondolása tükrözte a török szándékok erősségét, majd az ún. „török modell” is lehetőségként mutatkozott ezen új független államok számára.⁵²

Bár az 1990-es évek nagy török víziói végül nem érték el végleges céljukat, abban az évtizedben a Törökország által biztosított katonai együttműködések fokozatosan mélyítették az együttműködést a felek között.

A NATO Békepartnerségi (PfP) programok képezték az alapjait a '90-es évek védelmi kapcsolatainak, amelynek egyik fő pillére az volt, amikor 1994-ben NATO PfP Képzési Központot hoztak létre Ankarában. Törökország ekkor korlátozott pénzügyi segítséget nyújtott a régió országainak katonai együttműködési megállapodásokon keresztül. Azerbajdzsánnal fenntartott védelmi kapcsolatok már az első karabahi háború időszakában fontos szerepet játszottak, mivel Törökország komoly katonai támogatást nyújtott Bakunak. A török és az azeri fél 2010-ben kötött katonai megállapodása tovább erősítette a stratégiai partnerséget, amelynek következtében került sor a nagyszabású TurAZ Eagle hadgyakorlatokra⁵³ 2015-ben, 2016-ban, 2018-ban és legutóbb 2022-ben.⁵⁴ E gyakorlatok során jelentős számú szárazföldi, páncélos és légi erő vett részt a hadgyakorlatokban. A 2020-as 44 napos (második) hegyi-karabahi háború is meghatározónak tekinthető a török-azeri kapcsolatokban. Ankara jelentős katonai (elsősorban technikai) támogatást nyújtott Bakunak a konfliktusban, amelynek során leginkább az azeri légi fölényrel – beleértve vadászgépeket és drónokat⁵⁵ – sikerült katonailag felülkerekednie az örmény haderőn. Ankara lehetőséget látott arra, hogy Oroszország kárára proxyháborút folytasson a térségben. Ezzel jelentős mértékben próbálta csorbítani Moszkva hegemoniáját a Kaukázus térségében.⁵⁶ Azonban a konfliktust lezáró 2020 november 10-i egyezmény értelmében orosz fegyveres erők tartózkodhatnak a hegyi-karabahi területeken, amely inkább erősíti Moszkva pozícióit a térségben.⁵⁷ Ám nem kizárt, hogy az orosz-ukrán konfliktus kimenetelétől függően

---

⁵¹ BALCI, 2017. 229. o.

⁵² Részletesebben lásd pl: BAL, 2000.

⁵³ ANATOLIAN EAGLE, 2023.

⁵⁴ AZERNEWS, 2023.

⁵⁵ ARMY TECHNOLOGY, 2020. TURKISH AEROSPACE, 2020.

⁵⁶ DILLEEN, 2020.

⁵⁷ PRESIDENT OF RUSSIA, 2020.

Azerbajdzsán ismét megpróbálkozik majd egy katonai offenzívával Hegyi-Karabah teljes területének visszaszerzése reményében. Mevlüt Çavuşoğlu török külügyminiszter 2020. november 12-én, Bakuban elmondta, hogy országa továbbra is támogatja Azerbajdzsánt minden további lépésben, amelyet Hegyi-Karabah felszabadításának érdekében tesz.⁵⁸ Azerbajdzsán győzelme Örményországgal szemben és a Hegyi-Karabahot körülvevő hét megszállt körzet kialakítása a török diplomáciai és katonai segítség nélkül nem lett volna lehetséges.

A Kazahsztánnal létrejött első katonai megállapodás nem sokkal az ország függetlensége után került ratifikálásra. Adokumentumot 1993-ban írtak alá Almatiban, a rákövetkező évben Mehmet Gölhan török védelmi miniszter (1993-1995) látogatása nyomán számos, haditechnikai fejlesztésről, katonai kiképzésekről szóló és oktatást érintő megállapodást írtak alá a felek.⁵⁹ Egy 1998 júniusában aláírt szerződés 500 000 dollárnyi haditechnikai támogatást biztosított Kazahsztánnak.⁶⁰ A 2000-es évek is számos együttműködést eredményezett a kazah és török fél között. A fő cél egyértelműen a kazah fegyveres erők modernizációja, haditechnikai és anyagi támogatása volt. A török erők a kazah különleges erők kiképzését is megkezdték Törökországban és Kazahsztánban. Létrehozták a török vezérkar műszaki képviselőjét Almatiban, amely a korábban létrehozott védelmi attasé iroda kiegészítéseként működött.⁶¹ Emellett 2005-től Törökország tanulás céljával katonai ösztöndíjakat nyújt kazahsztáni katonáknak. A Magas Szintű Stratégiai Együttműködési Tanács (*High Level Cooperation Council*) 2012-es alapítása hozzájárult egy intézményi mechanizmus létrehozásához, a két ország közötti stratégiai kapcsolatok továbbfejlesztéséhez.⁶² Kiemelendők az ún. „*Steppe Eagle*” hadgyakorlatok, amelyeket 2003 óta tartanak Kazahsztánban (elsősorban Kazahsztán, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia részvételével), amelynek 2017-es második szakaszában több mint 700 katona vett részt, kiegészülve török, kirgiz és tádzsik erőkkel.⁶³ Ezenkívül az ASELSAN jelenléte is nagy jelentőséggel bír az országban, hiszen a török és kazah védelmi ipari vállalat

---

⁵⁸ KUZIO, 2020.

⁵⁹ HOVSEPYAN, 2010. 83. o.

⁶⁰ HOVSEPYAN, 2010. 85. o.

⁶¹ MCCARTHY, 2007. 226. o.

⁶² TUIMEBAYEV, 2015.

⁶³ MOYTE, 2018.

A török védelmi ipar fejlődése és a stratégiai-védelmi kapcsolatok erősödése Törökország és a független türk köztársaságok között

és a Kazakhstan Aselsan Engineering 2012-ben 44 millió dollár értékű megállapodást írt alá.⁶⁴

Bár a 2000-es évek második feléig kevésbé volt jelentős stratégiai partnere Üzbegisztán a török félnek, az elmúlt időszakban fokozatosan erősödött a két ország stratégiai partnersége. Törökország Üzbegisztánnal fennálló politikai kapcsolatai nagyon instabilak voltak. Mindez megakadályozta a további kétoldalú megállapodások nagyobb intenzitását a stratégiai együttműködések terén. A török és az üzbég védelmi minisztérium 2000 októberében megállapodást írt alá a katonai és haditechnikai fejlesztéseket érintő, valamint a biztonsági kérdéseket érintő együttműködésről, különösképpen a terrorizmus elleni harcról.⁶⁵ A TFE vezérkari főnöke, Hüseyin Kıvrıkoğlu 2002-ben megállapodást írt alá az üzbég féllel, amely összesen 1,2 millió dollár értékben haditechnikai eszközök szállítását biztosította Üzbegisztán számára,⁶⁶ majd 2003-ban pedig megállapodást írt alá a terrorizmus elleni küzdelemről.⁶⁷ Erdoğan 2003-as üzbegisztáni útja során aláírt egy újabb katonai együttműködésről szóló megállapodást, amely az üzbég katonák kiképzését irányozta elő – a terrorizmus elleni harc jegyében – és az üzbég légierő tisztjei Törökországban vehettek részt kiképzéseken.⁶⁸ Karimov üzbég elnök 2016-os halála után a felek érezhetően közeledni kezdtek egymáshoz. Mirzijojev elnök 2017 októberében Törökországban találkozott Erdoğannal, és a találkozó lehetőséget biztosított a két ország vezetői számára, hogy új stratégiai partnerség kiépítését kezdeményezzék.⁶⁹ A felek 2022-ben tovább erősítették stratégiai megállapodásaik sorát. A Bakhodir Kurbanov üzbég védelmi miniszter vezette delegáció 2022 novemberében Törökországban tárgyalt, ahol a beszámolók szerint kiemelt figyelmet szenteltek a katonai szférában folytatott kétoldalú együttműködés jelenlegi helyzetének és további kilátásainak, a harci kiképzés, a katonai oktatás és a védelmi ipar fejlesztésének.⁷⁰ A megbeszélések követően a két miniszter kormányközi keretmegállapodást írt alá Üzbegisztán és Törökország katonai és haditechnikai együttműködésének fejlesztéséről.

---

⁶⁴ SATKE, MICHEL, KORKMAZ, 2014.

⁶⁵ MCCARTHY, 2007. 226. o.

⁶⁶ GEDIK, 2016. 104. o.

⁶⁷ AYDIN, 2013. 473. o.

⁶⁸ MCDERMOTT, FARKHAD, 2003.

⁶⁹ YALINKILIÇLI 2018. 31. o.

⁷⁰ THE THASKENT TIMES, 2022.

Törökország és Kirgizisztán védelmi kapcsolatai 1993-ban kezdődtek. Kezdetben Ankara technikai segítséget nyújtott Biskeknek, majd a tényleges együttműködések elmélyülése az évtized végén kezdődött. A katonai felszereléseket és kommunikációs eszközöket érintő támogatások összesen csaknem egymillió dollárt jelentenek, bár a 2000 októberében aláírt kormányközi megállapodásban 1,5 millió dollár támogatását biztosították.⁷¹ Szintén a 2000-es években vette kezdetét a török-kirgiz különleges erők együttműködése a terrorizmus elleni harcban. A török állam a 2000-es években jelentős mennyiségű modern katonai felszerelést biztosított a kirgiz hadsereg számára.⁷² Kirgizisztán Védelmi Minisztériuma és a török vezérkar 2009 januárjában újabb megállapodást kötöttek egymással, amelynek értelmében katonai-technikai segítségnyújtást biztosítottak a kirgiz fegyveres erőknek.⁷³ A Kirgizisztánnak nyújtott török katonai segélyek összege 2013-ra elérte a 13 millió dollárt.⁷⁴ Törökország korlátozott katonai támogatásokat is nyújt kirgiz katonai hallgatóknak. Emellett a török hadsereg időről időre kiképzési programokat is szervez kirgiz katonák számára.

A Kirgiz Köztársaság fegyveres erőinek volt vezérkari főnöke Aszanbek Alimkozsoev 2015-ben megállapodást kötött Törökországgal. Ennek értelmében 2016-tól Törökország több kvótát biztosít Kirgizisztán számára a katonai kiképzésekre, emellett Kirgizisztán katonai képviselői megkezdték a munkát Izmirben, a NATO központjában.⁷⁵ A két ország stratégiai kapcsolatának jegyében a felek megállapodtak abban, hogy katonai intézetet alapítanak Kirgizisztánban a kirgiz fegyveres erők számára.⁷⁶

Törökország és Türkmenisztán kapcsolata meglehetősen ambivalensnek mondható. Türkmenisztán a legtöbb esetben távol marad a különböző nemzetközi együttműködésektől, vagy megfigyelői pozícióra törekszik. A stratégiai-védelmi együttműködések terén azonban több alkalommal is elfogadta a felajánlott támogatást, együttműködést. Türkmenisztán 1992-ben 30 katonai kadétot küldött kiképzésre, 1993 áprilisáig több mint 300 türkmén kadét és fiatal tiszt kapott kiképzést Törökországban. 1998-ra több mint 1000 türkmén katonai személyt képeztek ki, és csak abban az évben 100-120 tiszt a Védelmi Minisztériumtól és további

---

⁷¹ MCCARTHY, 2007. 226. o.

⁷² MCCARTHY, 2007. 226. o.

⁷³ HOVSEPYAN, 2010. 86. o.

⁷⁴ Vö: BALCER, BACHEV, 2013. 4-7. o.

⁷⁵ MAKANBA, 2020.

⁷⁶ TODAY.KG, 2019.

A török védelmi ipar fejlődése és a stratégiai-védelmi kapcsolatok erősödése Törökország és a független türk köztársaságok között

60 az Állami Határszolgálatról tartózkodott Törökországban.⁷⁷ Különösen szoros az együttműködés Ankarával a haditengerészet területén. Tulajdonképpen 2010 óta a Dearsan⁷⁸ hajógyártó cég biztosítja Türkmenisztánnak a járőrhajókat és támadó motorcsónakokat,⁷⁹ és a 2019-ben aláírt szerződés értelmében a török Gülhan és Dearsan cégek korvetthajót építenek Türkmenisztánnak.⁸⁰ Törökország 2008 és 2017 között 396 millió dollár értékben adott el Türkmenisztánnak katonai felszerelést és egyéb eszközöket.⁸¹ A közelmúltban pedig élénken érdeklődtek az új típusú török drónok iránt.⁸²

VI. A TÖRÖK DRÓNOK HÓDÍTÁSA KÖZÉP-ÁZSIÁBAN – A BAYRAKTA TB2 ÉS AZ ANKA

A Bayraktar TB2 egy pilóta nélküli taktikai drón, amelyet a Baykar cég fejlesztett ki és különböző típusait jelenleg is gyártja. A Bayraktar TB2 földi vezérlőállomásból, földi adatterminálból, és távoli terminálból is irányítható. A Baykar technológiai felhalmozásának és képességeinek köszönhetően a teljes rendszert Törökországban állítják elő.⁸³

Jelen típus képes hírszerzési, megfigyelési és felderítési, valamint fegyveres támadási küldetések végrehajtására. 2014 óta továbbra is sikeresen hajt végre küldetéseket a török fegyveres erőknél, a csendőrségnél és a török nemzeti rendőrségnél, sőt a közelmúltban megindult a török drónok nemzetközi értékesítése Ukrajnának, és számos türk köztársaság, valamint európai ország is bejelentkezett érte. Ez a fejlesztés rendkívül megbízhatónak mondható, hiszen a Bayraktar TB2 tartja a török repülés történetének rekordját az időben (27 óra 3 perc) és a magasságban (27 030 láb).⁸⁴

A szíriai, líbiai és karabahi harcokban kipróbált Bayraktar TB2 eddig számos légvédelmi rendszer, radar, páncélozott jármű, rögzített célpont és katonai személyzet semlegesítésében játszott szerepet. A legnagyobb főpróba talán a második karabahi háború idején zajlott, ahol a Bayraktar TB2 nagyon

---

⁷⁷ MCCARTHY, 2007. 225. o.

⁷⁸ DEARSAN, 2023.

⁷⁹ TURAN, 2023.

⁸⁰ DEARSAN, 2023.

⁸¹ BARAN, 2018. 69. o.

⁸² THE EURASIAN TIMES, 2021.

⁸³ TURKISH DEFENCE NEWS, 2022.

⁸⁴ TURKISH DEFENCE NEWS, 2022.

súlyos veszteségeket okozott az örmény hadseregnek. Sebészi pontossággal tudta felszámolni az örmény harcállásokat és tankokat. Az eredményességet persze annak is köszönhatték, hogy az örmény hadseregben nem volt rendszeresítve olyan elhárító eszköz, amellyel le tudták volna lőni a török drónokat.⁸⁵

A török fejlesztések éles bevetésen tanúsított eredményessége több országot is arra sarkallt, hogy fontolóra vegyék ezen típus beszerzését. Ukrajna volt az első jelentősebb megrendelő, ahova drónok szállítása még azelőtt megkezdődött, hogy Oroszország 2022. február 24-én megtámadta volna az országot. Az év májusában Ukrajna 12db TB2-t és a hozzá kapcsolódó operációs rendszereket is megkapta, majd további 24-et rendelt.⁸⁶

Az eredményesség és precizitás mindenki számára láthatóvá vált. Törökország 96 TB2-es drónt szállított világszerte,⁸⁷ beleértve Lengyelországot, az első európai vásárlót.⁸⁸ A potenciális vásárlók között szerepel az Egyesült Királyság, Magyarország, Lettország, Litvánia, Szaúd-Arábia, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Szlovákia, Uruguay és Albánia.⁸⁹

Azerbajdzsánon túl a legtöbb türk állam is bejelentkezett a török drónokért, így Közép-Ázsia vált a TB2 drónok egyik legfontosabb piacává. Türkmenisztán lett az első közép-ázsiai köztársaság, amely 2020 decemberében beszerezte a TB2 drónokat.⁹⁰ Ám mégis inkább Kirgizisztán volt az első jelentősebb közép-ázsiai partner, amely 2021-ben megállapodást írt alá Törökországgal harci drónok beszerzéséről.⁹¹ A megállapodás értelmében a biskeki kormány meg nem határozott számú Bayraktar TB2-t rendelt.⁹² A másik meghatározó partnere Törökországnak Kazahsztán e téren; a felek 2022-ben kötöttek megállapodást arról, hogy közösen gyártanak török drónokat. Ez esetben viszont nem a Bayraktar TB2 drónokról, hanem egy másik török dróntípusról, az Anka⁹³ drónokról szól a megállapodás. Az

---

⁸⁵ TURKISH DEFENCE NEWS, 2022.

⁸⁶ DAILY SABAH, 2019.

⁸⁷ OZBERK, 2021.

⁸⁸ ADAMOWSKI, 2021.

⁸⁹ BEKDIL, 2022.

⁹⁰ GLOBAL DEFENSE CORP, 2021.

⁹¹ TASTEKIN, 2022.

⁹² BEKDIL, 2022.a

⁹³ Az Anka 2010 decemberében hajtotta végre első repülését. A drón fegyveres változatára, az Anka-S-re vonatkozó tömeggyártási megállapodást 2013 októberében írták alá, és 2017-ben került be a Török Fegyveres Erők rendszerébe. A drón számos küldetést tud

A török védelmi ipar fejlődése és a stratégiai-védelmi kapcsolatok erősödése Törökország és a független türk köztársaságok között

Anka-t gyártó Turkish Aerospace Industries közlése szerint e drónokat a török és a kazah szakemberek együtt fogják előállítani egy új kazahsztáni gyárban. Ezzel a megállapodással Kazahsztán lesz az első Anka-gyártó bázis Törökországon kívül.⁹⁴

Azonban nem e két ország az egyetlen, amely török drónokat vásárol a térségben. Kirgizisztán 2022-ben aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy Tádzsikisztán megvásárolt egy Bayraktar TB2-t,⁹⁵ ami a két ország között kibontakozó növekvő fegyverkezési verseny jele. Ráadásul a kirgiz vezetés jelezte nemtetszését Ankarának, hogy e lépés feszültségekhez vezethet. Bár a törökök kevés információt tettek közzé a fenti eladásról, mégis bizonyosnak tűnik az ügylet. Az, hogy Kirgizisztán török drónokat használ a Tádzsikisztánnal folytatott határvitában, nehéz helyzetbe hozza Törökországot a közép-ázsiai kapcsolatok kiegyensúlyozását illetően, egy olyan régióban, ahol régóta igyekszik kiterjeszteni befolyását. Mindenekelőtt az látszik, hogy Törökország nem csak a türk országokat kívánja drónokkal ellátni, hanem számos egyéb üzleti szempontot is figyelembe vesz az értékesítések során.

A Bayraktar drónok beszerzése kapcsán Üzbegisztán és Kazahsztán is tárgyalásokat folytat Törökországgal.⁹⁶ Minden bizonnyal egyfajta láncreakciót indított el az első közép-ázsiai állam drónbeszerzése, így a többiek fokozatosan követik azt, hogy ne maradjanak le a fegyverkezési versenyben, és ebben Törökország partnernek látszik. Azonban, ahogy az fentebb is olvasható, számos egyéb stratégiai-védelmi területen tart fenn kapcsolatokat Törökország Azerbajdzsánnal és a közép-ázsiai köztársaságokkal.

KONKLÚZIÓ

Összességében kijelenthetjük, hogy a török védelmi ipar az elmúlt közel negyven évben jelentős fejlődésen ment keresztül. Bár már az 1985 utáni átszervezésekben is látszódott egy új irányvonal, a tényleges változások 2002 után következtek be. Itt mindenképpen ki kell emelnünk Erdoğan elnök világos és határozott elképzeléseit, amellyel át akarta formálni a török védelmi

---

végrehajtani, beleértve a valós idejű hírszerzést, megfigyelést, felderítést, valós idejű közvetítést és követést. BEKDIL, 2016.

⁹⁴ BEKDIL, 2022.a

⁹⁵ BEKDIL, 2022.b

⁹⁶ Tastekin, 2022.

ipart és a fegyveres erőket. Ez nem lett volna lehetséges, ha a védelmi kapacitás fejlesztésébe nem vonták volna be a kommunikációs területen érdekelt vállalatokat, és nem fektettek volna a know-how képesség kiaknázásába vagy éppen az egészségügybe. A kutatás-fejlesztési modell pedig hosszútávú irány megvalósítását tette lehetővé, amellyel a nemzeti ipari kapacitásból exportra is tudtak termelni, és ezzel erősödtek a stratégiai-védelmi együttműködések más országokkal. Mindezek természetesen nem valósulhattak volna meg a kellő emberi erőforrás hiányában, így kiemelendő az a mérnöki munka, teljesítmény, amelyet a védelmi ipar vállalatai fel tudtak sorakoztatni.

Az ilyen szintű védelmi kapacitás fejlődésének elmaradása azt is jelenthette volna, hogy a Törökországgal való stratégiai együttműködések idővel csökkennek vagy elhaltak volna a független türk köztársaságok körében. Ezzel szemben az 1990-es évektől kezdve azt tapasztaljuk, hogy a védelmi kapcsolatok dinamikusan fejlődtek. Bár az AKP előtti korszak teljesen más környezetet jelentett az együttműködésekben, a 2002 utáni időszakban jelentősen felgyorsultak az együttműködések. Törökország mind a kiképzésben, mind a felszerelések biztosításában, a hadseregek modernizációjában és természetesen az új típusú török fegyverek értékesítésében is kivette a részét, és ezen államok az esetek többségében örömmel vállalták a partnerséget Ankarával. Ehhez természetesen az is kellett, hogy a drónok és más modern harceszközök jól vizsgálzzanak a harcmezőkön, amelyek elsősorban a szíriai, líbiai, hegyi-karabahi és ukrainai hadszíntereken mutatták meg valós erejüket.

Bár a COVID-19 és a tartós gazdasági válság Törökországban némi visszaesést eredményezett a védelmi iparban, így kérdéses, hogy vajon tudja-e Törökország hosszútávon biztosítani ezt a színvonalat a gyártásban és fejlesztésben, valamint képes lesz-e alkalmazkodni az új haditechnikai kihívásokhoz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 2/7/2018 TARIHLI VE 703 SAYILI KHK'NIN 121 INCI MADDESI. Letöltés helye:
<https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanun-hukmunde-kararnameler/anayasada-yapilan-degisikliklere-uyum-saglanmasi-amaciyla-bazi-kanun-ve-kanun-hukmunde-6> (Letöltve: 2023.04.12.)
- 3238, SAVUNMA SANAYII ILE İLGİLİ BAZI DÜZENLEMELER HAKKINDA KANUN.
7/11/1985. Letöltés helye:

A török védelmi ipar fejlődése és a stratégiai-védelmi kapcsolatok erősödése Törökország és a független türk köztársaságok között

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3238.pdf> (Letöltve: 2023.04.12.)

4691 TECHNOLOGY DEVELOPMENT AREA LAW, 6, July, 2001. Letöltés helye: <http://www.lawsturkey.com/law/technology-development-zones-law-4691> (Letöltve: 2023.04.12.)

ADAMOWSKI, JAROSLAW (2021). Poland to buy Turkish Bayraktar TB2 drones. Defense News. Letöltés helye: <https://www.defensenews.com/global/europe/2021/05/24/poland-to-buy-turkish-bayraktar-tb2-drones/> (Letöltve: 2023.04.12.)

AL JAZEERA (2016). Timeline: A history of Turkish coups. Letöltés helye: <https://www.aljazeera.com/news/2016/7/16/timeline-a-history-of-turkish-coups> (Letöltve: 2023.04.12.)

ANATOLIAN EAGLE (2023). Letöltés helye: <https://www.anadolukartali.tsk.tr/Custom/AnadoluKartaliEN/124> (Letöltve: 2023.04.12.)

ARMY TECHNOLOGY (2021). Bayraktar TB2 Tactical UAV. Letöltés helye: <https://www.army-technology.com/projects/bayraktar-tb2-tactical-uav/> (Letöltve: 2023.04.12.)

ASELSAN (2022). Sustainability Principles Compliance Framework Report. Letöltés helye: https://wwwcdn.aselsan.com/api/file/ASELSAN_SUSTAINABILITY_REPORT_2021.pdf (Letöltve: 2023.04.12.)

ASELSAN A.Ş. (2022). Letöltés helye: <https://www.aselsan.com/en> (Letöltve: 2023. 04.12.)

AYDIN, MUSTAFA (2012). Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkileri. Baskın Oran (szerk.). Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 3 (2001-2012), 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

AZERNEWS (2023). 'TurAz Eagle – 2022' Joint Flight-Tactical Exercises wraps up in Azerbaijan. Letöltés helye: <https://www.azernews.az/nation/199167.html> (Letöltve: 2023.04.12.)

BAL, IDRIS (2000). Turkey's Relations with the West and the Turkish Republics: The rise and fall of the Turkish Model. Aldershot, Hampshire, Ashgate, 2000.

BALCER, ADAM, BECHEV, DIMITAR (2013). Turkey as a mid-sized power in the post-Soviet region: implications for the EU. Warsaw, European Council on Foreign Relations. pp. 1-12.

BALCI, ALI (2017). Türkiye Dış Politikası. İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar. İstanbul, Alfa Yayınları 3. basım.

- BARAN, TÜLAY (2018). Türkiye’de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerini Değerlendirilmesi. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı 2. pp. 58-81. DOI azonosító: <https://doi.org/10.29131/uiibd.429369>
- BEKDİL, BURAK EGE (2016). Turkish Drone Anka Makes Debut Flight. Defense News. Letöltés helye: <https://www.defensenews.com/industry/2016/02/07/turkish-drone-anka-makes-debut-flight/> (Letöltve: 2023.04.12.)
- BEKDİL, BURAK EGE (2022a). Turkey’s defense industry eyes export expansion as government navigates geopolitical stage. Defense News. Letöltés helye: <https://www.defensenews.com/top-100/2022/08/08/turkeys-defense-industry-eyes-export-expansion-as-government-navigates-geopolitical-stage/> (Letöltve: 2023.04.12.)
- BEKDİL, BURAK EGE (2022b). Turkish drones arouse desire, dispute in Central Asia. Defense News. Letöltés helye: <https://www.defensenews.com/global/europe/2022/05/13/turkish-drones-arouse-desire-dispute-in-central-asia/> (Letöltve: 2023.04.12.)
- BEŞİRLİ, MEHMET (2004). Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunun Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 15. pp. 169-203.
- BİRÓ DÁVID (2021). Törökország és a türk országok kapcsolata (1991–2018): Integrációs törekvések, gazdasági együttműködések és stratégiai kapcsolatok. Nemzet és Biztonság, 2021/3. szám. pp. 39-62.
- BMC (2023). Altay. Letöltés helye: <https://www.bmc.com.tr/en/defense-industry/altay/technical?tab=altay> (Letöltve: 2023.04.12.)
- ÇALKAYA, MUSTAFA (2022). ASELSAN, Bakü’deki ADEX Fuarı’nda Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev’i ağırladı. Letöltés helye: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aselsan-bakudeki-adex-fuarinda-azerbaycan-cumhurbaskani-alievi-agirladi/2680253> (Letöltve: 2023.04.12.)
- DAILY SABAH (2019). Ukraine, Turkey have signed deal for 12 Bayraktar TB2 UAVs, Poroshenko says. Letöltés helye: <https://www.dailysabah.com/defense/2019/01/12/ukraine-turkey-have-signed-deal-for-12-bayraktar-tb2-uavs-poroshenko-says> (Letöltve: 2023.04.12.)
- DEARSAN (2021). Türkiye’den Türkmenistan’a Dearsan C92 Korvet Teslimatı. Letöltés helye: <https://www.dearsan.com/tr/haberler/turkiyeden-turkmenistana-dearsan-c92-korvet-teslimati> (Letöltve: 2023.04.12.)

A török védelmi ipar fejlődése és a stratégiai-védelmi kapcsolatok erősödése Törökország és a független türk köztársaságok között

- DEARSAN (2023). Letöltés helye: <https://www.dearsan.com/tr> (Letöltve: 2023.04.12.)
- DEFENCE TURKEY (2010). Letöltés helye: <https://www.defenceturkey.com/en/content/technology-development-zones-in-turkey-472> (Letöltve: 2023.04.12.)
- DEFENSE HERE (2023). ASELSAN Bakü 25 yaşında. Letöltés helye: <https://www.defensehere.com/tr/aselsan-baku-25-yasinda> (Letöltve: 2023.04.12.)
- DEFENSE INDUSTRY AGENCY (2023). Letöltés helye: <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=2> (Letöltve: 2023.04.12.)
- DEFENSE NEWS (2022). TOP100 Defense Companies. Letöltés helye: <https://people.defensenews.com/top-100/> (Letöltve: 2023.04.12.)
- DEMİR, İSMAIL (2020). Transformation of the Turkish Defense Industry: The Story and Rationale of the Great Rise. Insight Turkey, Vol. 22., No. 3. pp. 17-40.
- DILLEEN, CONNOR (2020). Turkey forges a strategic future independent of Russia and the West. The Strategist. Letöltés helye: <https://www.aspistrategist.org.au/turkey-forges-a-strategic-future-independent-of-russia-and-the-west/> (Letöltve: 2023.04.12.)
- ECONOMIC REPORT (2013). The Turkish 2000-01 banking crisis. Letöltés helye: <https://economics.rabobank.com/publications/2013/september/the-turkish-2000-01-banking-crisis/> (Letöltve: 2023.04.12.)
- EGERESI ZOLTÁN (2020). A koronavírus járvány Törökországban: válságból válságba. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések, 2020/13. Pp. 1-10.
- EGERESI ZOLTÁN (2019). Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. Nemzet és Biztonság, 2019/2. szám. pp. 50-63.
- GEDIK, ALPER (2016). Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlık Sonrası Türkiye ile Dış Ticaret İlişkileri. Konya, Aybil Yayınları.
- GLOBAL DEFENSE CORP (2021). Turkmenistan showcase Turkish Bayraktar TB2 drone. Letöltés helye: <https://www.globaldefensecorp.com/2021/10/05/turkmenistan-showcases-turkish-bayraktar-tb2-drone/> (Letöltve: 2023.04.12.)
- HOVSEPYAN, LEVON (2010). Military-Political Aspects of Cooperation Between Turkey and the Central Asian countries. Overall Dynamics of Development, Central Asia and the Caucasus, Vol. 11, No. 2.

- HÜRRIYET (2004). Tank ve helikopter ihaleleri iptal edildi. Letöltés helye: <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tank-ve-helikopter-ihaleleri-iptal-edildi-225670> (Letöltve: 2023.04.12.)
- IISS (2018). Letöltés helye: <https://www.iiss.org/publications/strategic-comments/2018/turkeys-new-presidential-system> (Letöltve: 2023.04.12.)
- JAROSIEWICZ, ALEKSANDRA (2013). Turkey's economy: a story of success with an uncertain future. OSW Commentary, No. 120. pp. 1-6.
- KAE (KAZAKHSTAN ASELSAN ENGINEERING) (2023). Letöltés helye: <https://www.kae.com.kz/en/about-company.html> (Letöltve: 2023.04.12.)
- KAE CATALOGUE (2022). Letöltés helye: <https://www.kae.com.kz/uploads/catalogue.pdf> (Letöltve: 2023.04.12.)
- KARAGÖZ, MURAT (2004). US Arms Embargo against Turkey - after 30 Years. An Institutional Approach towards US Policy Making. Perceptions, Vol. 9, No. 4. pp. 107-130.
- KUZIO, TARAS (2020). Turkey Forges a New Geo-Strategic Axis from Azerbaijan to Ukraine. Rusi. Letöltés helye: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/turkey-forges-new-geo-strategic-axis-azerbaijan-ukraine> (Letöltve: 2023.04.12.)
- MACROTRENDS (2023). Turkey Military Spending/Defense Budget 1960-2023. Letöltés helye: <https://www.macrotrends.net/countries/TUR/turkey/military-spending-defense-budget> (Letöltve: 2023.04.12.)
- MAKANBA, GULMIRA (2020). Turkey donates military equipment to Kyrgyzstan. 24kg. Letöltés helye: <https://24.kg/english/172035-Turkey-donates-military-equipment-to-Kyrgyzstan/> (Letöltve: 2023.04.12.)
- MCCARTHY, MICHAEL J. (2007). The Limits of Friendship: US Security Cooperation in Central Asia. Air University Press.
- MCDERMOTT, ROGER N., TOLIPOV, FARKHAD (2003). Military Reform in Uzbekistan: Defending the Priorities. The Central Asia-Caucasus Analyst. Letöltés helye: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/8318-analytical-articles-caci-analyst-2003-8-27-art-8318.html> (Letöltve: 2023.04.12.)
- MOYTE, CPL. NICHOLAS (2018). Steppe Eagle 2018: Interoperability with Partner Countries in Action. DVIDS. Letöltés helye: <https://www.dvidshub.net/news/290073/steppe-eagle-2018-interoperability-with-partner-countries-action> (Letöltve: 2023.04.12.)

- OZBERK, TAYFUN (2021). In first, Turkmenistan shows off Bayraktar TB2 drone. Defense News. Letöltés helye: <https://www.defensenews.com/unmanned/2021/10/01/in-first-turkmenistan-shows-off-bayraktar-tb2-drone/> (Letöltve: 2023.04.12.)
- ÖZLÜ, HÜSNÜ (2021). The Foundation and Development of Turkey's Defense Industry in the Context of National Security Strategy. Perceptions. Autumn-Winter, Vol. 26., No. 2. pp. 216-240.
- PÉNZVÁLTÓ NIKOLETT (2018). Törökország és a NATO viszonya 1991-től napjainkig. Nemzet és Biztonság, 2018/3. szám. pp. 106_126.
- PRESIDENT OF RUSSIA (2020). Statement by President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation. Letöltés helye: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64384> (Letöltve: 2023.06.06.)
- RAKIPOĞLU, ZEYNEP (2022). Savunma sanayi öncüsü Şakir Zümrü'nin torunundan İHA-SİHA'ya 'muhteşem' yorumu. Letöltés helye: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/savunma-sanayi-oncusu-sakir-zumrenin-torunundan-ih-sihaya-muhtesem-yorumu/2553815> (Letöltve: 2023.04.12.)
- SATKE, RYSKELDI, MICHEL, CASEY, KORKMAZ, SERTAÇ (2014). Turkey in Central Asia: Turkic Togetherness? The Diplomat. Letöltés helye: <https://thediplomat.com/2014/11/turkey-in-central-asia-turkic-togetherness> (Letöltve: 2023.04.12.)
- SAVUNMA SANAYİ DERGİLİK (2019). Türk modern savunma sanayisinin kurucusu Nuri Killigil. Letöltés helye: <https://savunmasanayiidergilik.com/tr/HaberDergilik/Turk-modern-savunma-sanayisinin-kurucusu-Nuri-Killigil> (Letöltve: 2023.04.12.)
- SSTEK (2023). Savunma Sanayii İcra Komitesi. Letöltés helye: <https://www.sstek.com.tr/savunma-sanayii-icra-komitesi-toplantisina-iliskin-aciklama> (Letöltve: 2023.04.12.)
- TASTEKIN, FEHİM (2022). Are Turkish drones complicating disputes in Central Asia? Al-Monitor. Letöltés helye: <https://www.al-monitor.com/originals/2022/09/are-turkish-drones-complicating-disputes-central-asia> (Letöltve: 2023.04.12.)
- THE EURASIAN TIMES (2021). Bayraktar TB2 Drones: Turkmenistan Proudly Parades Its Newly Acquired Deadly Turkish UAVs On Independence Day. Letöltés helye: <https://eurasianimes.com/bayraktar-tb2-drones-turkmenistan-proudly-parades-its-newly-acquired-deadly-turkish-uavs-on-independence-day/> (Letöltve: 2023.04.12.)

- THE TASHKENT TIMES (2022). Uzbekistan, Turkey sign agreement on military cooperation. Letöltés helye: <http://tashkenttimes.uz/national/10064-uzbekistan-turkey-sign-agreement-on-military-cooperation> (Letöltve: 2023.04.12.)
- TODAY.KG (2019). Турция построит Военный институт для армии Кыргызстана. Letöltés helye: <https://today.kg/news/80154/> (Letöltve: 2023.04.12.)
- TURAN (2013). Turkmenistan buys eight warships in Turkey. Letöltés helye: https://www.turan.az/ext/news/2013/6/free/politics_news/en/11954.htm (Letöltve: 2023.04.12.)
- TURKISH AEROSPACE (2021). Anka. Letöltés helye: <https://www.tusas.com/en> (Letöltve: 2023.04.12.)
- TURKISH DEFENCE NEWS (2022). Bayraktar TB2 Armed Unmanned Aerial Vehicle. Letöltés helye: <https://www.turkishdefencenews.com/bayraktar-tb2-armed-unmanned-aerial-vehicle/> (Letöltve: 2023.04.12.)
- USLU, EMRULLAH (2008). Tackling the PKK: New Directions for Turkey's Special Forces. The Jamestown, Vol. 6, No. 14. Letöltés helye: <https://jamestown.org/program/tackling-the-pkk-new-directions-for-turkeys-special-forces/> (Letöltve: 2023.04.12.)
- ÜSTÜN, SENEM (1997). Turkey and the Marshall Plan. The Turkish Yearbook of International Relations, No. 27 (May), pp. 31-52. DOI azonosító: <https://doi.org/10.1501/Intrel.0000000254>
- WORLD BANK (2023). Letöltés helye: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2020&locations=TR&start=2000> (Letöltve: 2023.04.12.)
- YALINKILIÇLI, EŞREF (2018). Uzbekistan as a Gateway for Turkey's Return to Central Asia. Insight Turkey, Vol. 20, No. 4. pp. 27-43.
- YANAROCAK, HAY EYTAN COHEN, SPYER, JONATHAN (2021). Turkish Militias and Proxies. Trends-JISS, 1-15.
- YORULMAZ, MURAT (2023). The Effects of Turkish Defense Industry's Transformation on Turkish Foreign Policy. Journal of the Human and Social Science Researches, Vol. 12, No.1., 1-21. DOI azonosító: <https://doi.org/10.15869/itobiad.11867366>
- ZHANSEIT TUIMEBAYEV (2015). Kazakhstan-Turkey Strategic Partnership Can Serve as Example. The Astana Times. Letöltés helye: <https://astanatimes.com/2015/04/kazakhstan-turkey-strategic-partnership-can-serve-as-example/> (Letöltve: 2023.04.12.)